

מזמור קל נא

חודש א"ב – אלול בא

שני מזמורי תשובה בספר תהלים

שקופית 2

אחד מפורסם וידוע לכולנו נאמר בעש"ת

השני כך נראה ידוע פחות, למרות שיש בו פסוקים רבים המוכרים לנו מאוד. כמו ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך הנאמרים כל יום

בתפילה. זהו מזמור תשובה מובהק שנקשר לאירוע ספציפי בחיי דוד - בְּבוֹא אֵלָיו נָתַן הַנְּבִיא כְּאִשֶׁר בָּא אֶל בֵּית שָׁבַע:

כפי שניתן לראות המילים עון חטא, סליחה מחיית עוון מופיעים בשניהם ומלמדים שבאופן מובהק זהו הנושא – תשובה

לכל אחת מדרכי התשובה המופיעים במזמורים אלו אופי אחר. לאופן התשובה בכל אחד מהם אקדיש את השיעור הקרוב.

שקופית 3

נפתח בקריאת מזמור קל – קריאת המזמור

כדי להבין מזמור, כל מזמור – יש לראות את החלקים מהם הוא מורכב, הבתים של המזמור.

החלוקה לבתים היא תמיד הכרעה פרשנית. לעיתים ההכרעה הזו מאוד מבוססת ותהיה מקובלת על רוב הפרשנים אבל לא תמיד.

נציע שתי אפשרויות חלוקה למזמור

שקופית 4

האחת – חלוקה על פי הנמען

בפסוקים א-ד המשורר פונה לאלוקים

בפסוקים ה-ו לעצמו או לקהל שומעיו

בפסוקים ז – ח הוא פונה לישראל

שקופית 5

חלוקה אחרת חלוקה המבוססת על תוכן. כאן המזמור מתחלק לארבעה בתים. בכל אחד שני פסוקים.

בשני הפסוקים הראשונים א-ב המשורר מיחל לה' קורא לו מבקש שישמע את קולו

בשני הפסוקים שלאחריהם ג-ד עוסק המשורר ברעיון התשובה

בפסוקים ה-ו שב המשורר ועוסק בתקוותו למפגש עם הקב"ה

ובשני האחרונים ז-ח הוא עוסק בסליחה.

שתי החלוקות לא סותרות אחת את השנייה. בהמשך נראה מה המשמעות של כל אחת מהן וכיצד ניתן לשלב אותן זו בזו.

כעת נעיין בפסוקים עצמם

שקופית 6

שיר המעלות – כותרת של חמישה עשר מזמורים. למשמעות מעלות ניתנו פירושים רבים בפשט ובדרש. אציין שניים – מזמורים

של עולי הרגלים. העולים לירושלים. אפשרות אחרת – טכנית מזמורים בקול גבוה (אבן עזרא) ואחרים מציעים שמדובר בסולמות

מוסיקליים מדורגים בביצוע השיר

וכעת לתחילת המזמור

מִמַּעַמְקִים קָרָאתִיךָ ה':

(ב) אֲדַנִּי שְׁמַעָה בְּקוֹלִי תִהְיֶינָה אַזְנוֹתֶיךָ שְׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי:

הקשר בין הפסוקים ברור. המשורר קורא לה' ומבקש שה' ישמע לו

היכן נמצא המשורר? – במעמקים. באילו מעמקים?

שקופית 7

עמק במקרא הוא מקום גאוגרפי נמוך. מעמקים כשם עצם מופיע במקרא בהקשר של מי ים או של שאול. בפסוקים רבים המעמקים

משמשים כמטפורה. ברור לנו שהשימוש במזמור שלנו הוא מטאפורי. מהם המעמקים אליהם מתכוון המשורר? מעמקי החטא?

מעמקי הצער והיגון? תחושה של טובע בים שאינו מסוגל להיחלץ? מעמקי שאול – תחושה שהחטא מוריד אותו שאולה.

הריחוק מן הא-ל הנמצא במרומים (אולי בהקשר הזה יש לכותרת שיר המעלות מעמד מיוחד. מעלות מצד אחד ומעמקים מצד

שני) מדגיש את המרחק בינו לבין האלוקים.

שקופית 8

ייתכן שגם המרחק הרב מביא אותו לבקשה - (ב) אֲדֹנָי שְׁמָעָה בְּקוֹלִי שמע ב בניגוד לשמעה את מלמד על בקשה להיענות. נשים לב למבנה הפסוק. הצלע הראשונה מתפרשת ומתרחבת בצלע השנייה שמעה - תְּהִי־יָנָה אֲזַיְךָ קְשׁוּבוֹת בקולי - לְקוֹל תְּחֻנוּנָי:

לפנינו תופעה ספרותית שעשויה לייצג משמעות. האם המשורר מעז להרחיב את בקשתו המצומצמת? כוחו מתגבר?

שקופית 9

התופעה הספרותית מכונה תקבולת הצלע המורחבת רשב"ם עומד על תופעה זו ויש כאן גם קוריוז קטן. בעלי התוספות מספרים לנו שסבו רש"י שבע מכך נחת וקרא לפסוקים שבהם יש תופעה כזו - פסוקי שמואל על שם נכדו הרשב"ם. תוספות על התורה (כתב יד לש)

דרך הכתוב להתחיל דברו ואינו גומרו ואחר כך חוזר ומתחיל וגומר, כגון נשאו נהרות ולא פירוש מה נשאו ואחר כך מפרש נשאו נהרות קולם... כל זה מיסוד רבינו שמואל. וכשהיה רבינו שלמה זקנו מגיע לאותן פסוקים היה קורא אותן פסוקי שמואל. נחזור למזמור המשורר מעוניין שה' ישמע לו. לתחנוניו. אבל מה הם תחנונים אלו? האם המשורר משמיע אותם? על מה מתחנן המשורר המצוי במעמקים? האם בשלב זה אנחנו יודעים?

שקופית 10

נחזור לפסוק הפותח: ממעמקים קראתיך ה'. איך אנחנו מבינים אותו? ממעמקים קראתי לך ה'. נשים לב שיש כאן קראתי לך ואחר כך ציון מפורש של שם הנמען - ה' אפשרות אחרת - שכנראה הולמת יותר את טעמי אמ"ת כאן - ממעמקים קראתיך: ה' המשורר זעק את שמו של ה'. זו משמעות הקריאה. והוא מבקש מה' שיפנה לקריאה זו. זו קריאה ללא תוכן אבל עם הרבה מאוד משמעות. תשאלו חסידים מתבודדים עד כמה....

שקופית 11

אם כן שלוש תשובות אפשריות לשאלה מהו תוכן פנייתו של ה' למשורר, מהו קול תחנוניו.. הנפשה ייתכן שהמשורר לא אומר לנו מהו קול תחנוניו, הנפשה ייתכן שקול תחנוניו הוא המילה ה' הנפשה הנפשה אבל קיימת גם אפשרות שלישית. - המשך הדברים הוא קול תחנוניו.

מה אומר המשורר בהמשך? שקופית 12

ג) אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמַר יְהוָה אֲדֹנָי מִי יַעֲמֵד:

ד) כִּי עֲמַף הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּתְּנָה:

זהו המקום היחיד במקרא שבו הקב"ה שומר עוון. הקב"ה הוא נושא עוון, פוקד עוון אבל לא שומר עוון. אם כבר הקב"ה שומר הברית והחסד.

המצב שבו הקב"ה ישמור עוון נתפס על ידי המשורר כבלתי אפשרי = אף אדם לא יוכל להתקיים במקרה כזה.

שקופית 13

עם הקב"ה נמצאת הסליחה ולא העוון.

יש לכך תכלית - למען תוורא - למען יראו ממך.

הרעיון הזה מופיע במקום נוסף בתפילת שלמה. גם שלמה מקשר סליחה ליראה

וְסַלַחְתָּ וְעָשִׂיתָ וְנָתַתָּ לְאִישׁ כְּכֹל דְרָכָיו... (מ) לְמַעַן יִרְאוּךָ

האם הסליחה מעוררת יראה? כיצד? לכאורה ההפך הוא הנכון?

רד"ק מציעה שהסליחה מוכיחה על השגחת ה'. כאשר אדם שב בתשובה ובעקבות כך נרפא או מצליח - הוא מאמין בהשגחת ה'. **רד"ק: למען יראוך** ... -ופירוש: כשיראו שתסלח להם בשובם אליך והתפללם אליך בבית הזה, ידעו כי בעונש עון בא להם הנגע והמחלה, ולא שהוא מקרה, ובעבור זה **יראוך**; וכן טעם "כי עמך הסליחה למען תורא" (תה' קל, ד).

אבן עזרא הולך בכיוון שונה. הסליחה נותנת תקווה. ללא סליחה יש ייאוש והייאוש מדרדר את האדם.

שקופית 14

אלוקים צריך לסלוח לאדם משתי סיבות - אם לא תסלח לא יהיה לאדם קיום. אם תסלח - היראה כלפיך תגבר. כדאי לאדם וכדאי לבורא.

שקופית 16 -

נעצור ונסכם. שני הפסוקים האחרונים שקראנו מבהירים את פנייתו של המשורר לאלוקים. שמענו שהמשורר מצוי במעמקים וקורא לה' אבל מהי מצוקתו? מה אומר המשורר לאלוקים - אתה חייב לסלוח. נשים לב שהדברים האלו נותנים פשר לפסוקי הפתיחה. המשורר חש רחוק מה' בשל חטאיו - ממעמקים רוצה שה' ישמע את קולו המשורר חטא והוא חפץ בסליחה בקשת המשורר "שמעה בקולי" - בקשה לסליחה/חידוש הקשר עם ה' כנראה שמצוקתו היא חטאו - האדם חטא והוא רוצה בתשובה. נתקדם

שקופית 16

קויתי ה' קוטה נפשי ולדברו הוחלתי קויתי ה' - ללא שום מלת יחס. קויות אל ה' קויתי את ה' קויתי מה' גם כאן כמו בפסוק ב' תקבולת הצלע המורחבת. הביטוי הקצר מתפרש בצלע השנייה - הנפשות המשורר מתחזק. הוא מפרש מי קיווה - נפשו ומה קוווה - לשמוע את דבר האלוקים. המשורר רוצה קשר לה'.

נוכל כעת להבין את המהלך עד כה: המשורר חטא, הוא חש רחוק מה' וקורא לו. הוא משכנע את הקב"ה לסלוח לו ומספר לנו כמה הוא משתוקק להיות שוב בקשר עם ה'.

שקופית 16

המשורר מכריז נפשי לה'.

נפשי לה' - ללא פועל. נפשי צמאה, עורגת, נשאת. מה יותר חזק? לומר נפשי לה' או להשמיט את הפועל. נדמה שההשמטה מרמזת על הטוטליות. וגם מאפשרת אין סוף קריאות.

שקופית 18

סוד הצמצום המזמור שלנו מצמצם ולעיתים מעט מרחיב. אבל כוחו בצמצום זה הצמצום פותח פתח להרחבה, אינסוף אפשרויות ניתן למלא במזמור.

- 'מַמְעַמְקִים' - ללא סומך
- 'אֲדֹנָי שְׁמַעָה בְּקוֹלִי תִהְיֶינָה אַזְנֵיךָ קְשׁוּבוֹת לְקוֹל תְּחִנּוּנָי' - צלע מורחבת
- 'לְקוֹל תְּחִנּוּנָי' - מהם תחנוניו?
- 'קוֹיְתִי ה' - ללא מילת יחס (ל, את)
- 'קוֹיְתִי ה' קוֹתָה נְפִשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחֵלְתִי' - צלע מורחבת
- 'נְפִשִׁי לְאֲדֹנָי' - ללא פועל
- 'מְשַׁמְרִים לְבַקֵּר שְׁמָרִים לְבַקֵּר' - הצפיה לקרן אור

שקופית 19

כעת המשורר מרחיב באמצעות השוואה - נפשי לה' יותר ממה שהשומרים ממתינים שיהיה בוקר אני מקווה לה'. עולם הדימויים של המשורר - מי ישורנו? מדוע דווקא דימוי זה. אולי בשל הוודאות שבו. - השמש תמיד זורחת בסוף.

ועכשיו לסוף הטוב שקופית 20

אמירה של בטחון. המשורר יוצא מד' אמותיו וקורא לישראל לקוות לה' כפי שהוא עשה. משום שה' לא רק סולח אלא גם פודה מעוון. משחרר מן העוון.

הקפיצה הגיעה בסוף הקפיצה שנמצאת בכל כך הרבה מזמורי תהלים - מן הספק אל הוודאות. נחתום את המזמור הזה בשתי החלוקות שהצענו.

שקופית 21

החלוקה המבוססת על הנמען חושפת אותנו לתהליך הנפשי - מבט למעלה לה', מבט פנימה ומבט החוצה. התהליך הזה מתרחש במזמורים נוספים. האדם פונה לאלוקיו חוזר להתבונן פנימה בעצמו ומשני המבטים האלו - למעלה ופנימה שואב כח לצאת החוצה.

שקופית 22

החלוקה המבוססת על תוכן מלמדת על תהליך הדרגתי שעבר המשורר. התהליך הוא נפשי ולוגי. בקשה שה' ישמע עיון בחובה של ה' לסלוח שמחזק אותו לקראת צפיה למפגש עם ה' ומזביל אותו מספק לוודאות. ניתן לעקוב אחר התהליך באמצעות מילים חוזרות במזמור.

שְׁמַעָה בְּקוֹלִי וְלִדְבַר הוֹחֲלָתִי:
עִמָּךְ הַסְּלִיחָה עִמָּךְ ה' הַחֲסֵד וְהַרְבֵּה עֲמוּ פְדוּת
וְלִדְבַר הוֹחֲלָתִי יִחַל יִשְׂרָאֵל אֵל ה'
אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמַר יְהוָה וְהוּא יִפְדֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל מִכָּל עֲוֹנוֹתָיו
סיימנו לעת עתה עם מזמור קל.

נעבור למזמור שונה מאוד ממנו – מזמור נא

שקופית 23

אקרא אותו – האם אתם שמים לב למבנה?

שקופית 24

עמוס חכם בפירושו לתהלים הציע מבנה. הוא לא היחיד. אני חוששת שכל ניסיון להציע מבנה במזמור הזה לא יצלח.

שקופית 25

במזמור יש מספר תכנים שחוזרים על עצמם. נראה אותם בצבע

מקרא מזמור

- **בקשה למחילה וטהרה**
- וידוי
- בקשה לשמחה
- בקשה לטהרה
- **הבטחה לפרסם שם ה'**
- עיסוק בדרך התשובה הראויה

שקופית 26

ניתן להשתעשע ולבנות מחדש את המזמור אפילו בצורה מובנית. בדומה למזמור קל נתחיל בבקשת מחילה, נעבור לוידוי, מן הוידוי נתקדם לבקשה להתחדשות הרוח, משם נעז לבקש שמחה, הטהרות אחרי כל זה נחתום בהבטחה לפרסם את שם ה' בעולם לה נוסף דיון מסכם בדרכי התשובה הראויה.

מזמור מושלם? האם בעל המזמור לא יכול היה "לסדר" את המזמור באופן הזה?

שקופית 27

בואו ונראה עד כמה יכול היה המשורר לבנות לו מזמור מושלם. נקח את ארבעת הפסוקים העוסקים בבקשת הכפרה ונעמיד אותם ברצף זה אחר זה.

נראה שיש כאן פוטנציאל לבית מפואר.

(ג) חֲנִי אֵלֵהִים כְּחֶסֶדְךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מִחַה פְּשָׁעִי:

(ד) הָרַב כְּבִסְנִי מַעֲוֵי וּמַחֲטָאתִי טָהַרְנִי:

(ט) תְּחַטְּאֵנִי בְּאֲזוֹב וְאֶטְהַר תְּכַבֵּסְנִי וּמִשְׁלַג אֲלַבֵּינִי:

(יא) הִסְתַּר פְּנֵיךָ מִחֲטָאֵי וְכָל עֲוֹנוֹתֵי מִחַה:

תקבולות כיאסטיות – מחה פשעי עונותי מחה. פותחים וסוגרים את הבית.

בקשה לכיבוס מעון טהרה מחטא ועוד ועוד..

נראה שבעל המזמור אינו חפץ בבניית מזמור מסודר. הוא מעוניין לשדר לנו את סערת הנפש שלו.

שקופית 28

כך למשל אומרים צמודי ומלצר אחד במאמר ואחד בספרו

י' צמודי, 'תפילת החוטא בספר תהלים', בית מקרא 35 תש"ן, עמ' 57.

אחת מדרכי המבנה האופייניות בפרק היא סירוג המוטיבים. כלומר כל מוטיב מופיע בשלב אחד בפרק, חוזר בגיוונים שונים בשלבים מאוחרים יותר. ע"י כך חשים אנו, ששום מוטיב לא סיים את תפקידו בשלבים הקודמים, אלא מוסיף לקיים נוכחות

מתמדת במזמור וחוזר ונקשר עם המוטיבים האחרים הנוהגים כמוהו. מבנה כזה מייצג בדרך הנאמנה ביותר את מכלול הרגשות המתערבלים בנפשו של הדובר. ומכאן שהושגה התאמה בלתי רגילה של תוכן וצורה.

מלצר פ', פני ספר תהלים, ירושלים תשכ"ג עמ' קכ"ז
בניגוד למזמורים רבים אחרים בתהלים שהמבנה שלהם ברור... הרי הפעם לא קל למצוא דיספוזיציה ברורה בתפילה הנרגשת. כמה רעיונות גדולים העולים בלבו של המתפלל סערת הפניות אל ה' בבקשת עזרתו... , ודכדוך הנפש המתפתלת בכאב של הכרת החטא, כל אלה בריבויים, בלהט רגשותיהם, בעוז הפצרותיהם פורצים כל מסגרת תוכנית ברורה.
כשם שמבנה המזמור הברור הצביע על תהליך של תשובה במזמור קל כך העדר מבנה מצביע על סערת נפש במזמור נא.
המזמור נא דורש עיון נרחב במסגרת העיון שלנו אתייחס לשלוש נקודות
המזמור משופע בהתייחסות למדות הרחמים
שקופית 29

ג) חֲנִי אֱלֹהִים כְּחֶסֶדְךָ כָּרֵב רַחֲמֶיךָ מִחַה פְּשָׁעֵי:

(ד) הָרֵב כְּבֹסְנִי מֵעֹנֵי וּמַחְטָאתֵי טְהַרְנִי:

(ה) כִּי פְשָׁעֵי אָנִי אֲדַע וְחַטָּאתֵי נִגְדִי תִמִּיד:

שמות פרק לד

(ו) וַיַּעֲבֹר ה' עַל פְּנֵיו וַיִּקְרָא ה' ה' אֵל רַחוּם וְחַנוּן אַרְךָ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְאֱמֶת:

(ז) נִצַּר חֶסֶד לְאֲלֹפִים נִשְׂא עֹן וּפָשַׁע וְחַטָּאָה וְנִקָּה לֹא יִנְקָה פֶקֶד עֹן אָבוֹת עַל בְּנֵים וְעַל בְּנֵי בְנֵים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רַבְעִים:
שקופית 29

המזמור מעלה כמעט בסופו רעיון אנטי נומיסטי – לא תחפוץ זבח ואתנה – זבחי ה' רוח נשברה
(יח) כִּי לֹא תִחַפֵּץ זָבַח וְאֶתְנָה עֹלָה לֹא תִרְצֶה:

(יט) זָבַחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נְשֻׁבָרָה

לֵב נְשֻׁבָר וְנִדְבָה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה:

הרעיון הזה מקבל משמעות זמנית וטכנית – כאשר יבנה המקדש כן תשוב ותרצה קורבנות.
שקופית 30

אבן עזרא חושב שפסוקים אלו נוספו למזמור.

מה גורם לפער בין תיאורי התשובה השונים בשני המזמורים.

מזמור שכל כולו סדר ואיפוק. ומזמור סוער שמנפץ תבניות? אפשר לומר שמדובר בשני משוררים וכל אחד מבטא את רעיון התשובה באופן אחר.

אבל אולי אפשר להעזר ברמב"ם בהלכות תשובה כדי להעניק תשובה אחרת

שקופית 32

רמב"ם הלכות תשובה פרק ב הלכה ה

ושבח גדול לשב שיתודה ברבים ויודיע פשעיו להם ומגלה עבירות שבינו לבין חבריו לאחרים ואומר להם אמנם חטאתי לפלוני ועשיתי לו כך וכך והריני היום שב ומתנחם, וכל המתגאה ואינו מודיע אלא מכסה פשעיו אין תשובתו גמורה שנאמר מכסה פשעיו לא יצליח, במה דברים אמורים בעבירות שבין אדם לחברו אבל בעבירות שבין אדם למקום אינו צריך לפרסם עצמו ועזות פנים היא לו אם גילם, אלא שב לפני האל ברוך הוא ופורט חטאיו לפניו ומתודה עליהם לפני רבים סתם וטובה היא לו שלא נתגלה עונו שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה.

ואסיים בהערה דידיקטית.

שקופית 33

עסקנו לא מעט בניתוח מזמור. מאיר וייס בקטע מכונן על ניתוח מזמורים אומר את הדברים הבאים

אין לראות את ניתוח המזמור – את ההתבוננות המדייקת בתבניותיו ובקשרי תיבותיו, במשפטיו ומבנה משפטי, בבתיו ובסידור בתיו כהשתעשעות אסתטית ביפי המזמור...

בניית מזמור מתיבותיה, משפטיה ובתיה של יצירה מיזמורית – היא עשיית טכסט של תפילה לתפילה.
אני מקווה שהצלחתי להפוך את הטכסט שקראנו לתפילה.